

Кульбіда С.В. Зародження жестової мови в освітніх осередках для глухих (поч. XIX ст. - поч. XX ст.). Світлана Кульбіда.- Зб. центру наук. публікацій “Велес” за мат. науково-практ. конференції 2 частина : “Актуальні проблеми розвитку світової науки”, м. Київ : збірник статей (рівень стандарту, академічний рівень). - К.: Центр наукових публікацій, 2017. - С. 56 — 62.<https://mail.google.com/mail/ca>

УДК376

**ЗАРОДЖЕННЯ ЖЕСТОВОЇ МОВИ В ОСВІТНІХ
ОСЕРЕДКАХ ДЛЯ ГЛУХИХ (ПОЧ. XIX ст. – ПОЧ. XX ст.)**

Кульбіда С.В.

*доктор педагогічних наук, професор, головний науковий
співробітник Інституту спеціальної педагогіки НАПН України*

**ORIGIN OF THE SIGN LANGUAGE IN THE EDUCATIONAL
CENTERS FOR THE DEAF
(BEG. XIX CENTURY - BEG. XX CENTURY)**

Svitlana Kulbida

*Doctor of Pedagogy, Professor
The Institute of Special Pedagogy NAPS, Ukraine*

Анотація

Висвітлено питання зародження української жестової мови понад два століття назад. З'ясовано особливості зародження перших освітніх осередків для глухих. Обґрунтовано в історичному аспекті роль жестової мови у методах навчання – мімічний і комбінований. Висвітлено погляди відомих вчених, сурдопедагогів на роль і значення жестової мови у навчанні глухих. Визначено роль нечуючих педагогів у застосуванні методів навчання з активним використанням жестової мови. Наведено зразок відповіді на завдання учня, який навчався мімічним методом.

Abstract

The article deals with issues of the Ukrainian sign language origin more than two centuries ago. The features of origin the first educational centers for deaf are

outlined. The role of using sign language in teaching methods - of using sign language and combined, is justified in the historical aspect. The views of famous scientists regarding the role and importance of sign language in deaf education are highlighted. The role of deaf teachers in the application of teaching methods using the sign language actively is outlined. This article provides an example of the student's answers to the tasks, who had been studied by mimic method.

Ключові слова: жестова мова, мимічний метод, комбінований метод, усний метод, освітній осередок, чуючий педагог, нечуючий педагог.

Keywords: sign language, method of using sign language, combined method, oral method, an educational center, hearing teacher, deaf teacher.

Актуальність дослідження. Вже не раз згадувалося, що жестова мова – це геніальний комунікативний витвір людей на основі візуального сприймання в умовах слухової депривації. Але варто звернути увагу на це ще раз. Жестова мова (ЖМ) на певній території розвивалася і культивувалася у родинах глухих від покоління до покоління. Це прояв творчої здатності і переконання того, що людина, позбавлена слуху, спроможна творити і плекати рідну мову. В Україні ЖМ існує близько двох століть, тобто, з часу зародження перших осередків громади глухих і, відповідно, спеціальних шкіл для глухих дітей [1, 10, 14].

Впродовж часу існування мова жестів (МЖ)* розглядалася вітчизняними вченими, педагогами, громадськими діячами (Рахіль Боскіс, Лев Виготський, Ельвіра Гроза, Петро Гуслистий, Олексій Дячков, Тетяна Єжова, Наталія Єфіменко, Наталія Засенко, Сергій Зиков, Наталія Іванюшева, Рудольф Краєвський, Світлана Кульбіда, Микола Лаговський, Наталія Морозова, Володимир Скурчинський, Іван Соколянський, Микола Супрун, Микола Тяжелов, Віктор .Флері, Володимир Шевченко, Лев Щерба, Микола

Ярмаченко та ін. [2, 3, 4, 13, 15, 17, 18] з різних, іноді полярних, точок зору.

- Жестова мова і мова жестів розглядаються нами, як синоніми.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що виникнення шкіл в Україні пов'язано з функціонуванням Віденської школи, як провідниці європейських ідей стосовно навчання дітей з порушеннями слуху. Віденська школа відкрилася у 1779 р. і стала третьою школою для глухих у світі. Імператору Австро-Угорщини Йосипу II настільки сподобалася Паризька школа де Лепе, що він вимагав відкрити філіали у м. Празі (1786), м. Мілані (1805), а також у ще 8 місцях імперії. Серед них були і три освітні осередки для глухих на території нинішньої України – Інститут для глухонімих на Волині (1805), Галицька школа (1830), Одеська школа (1843), які, по суті, були філіалами цієї школи [13].

Близькість до Германії, з одного боку, і популяризація результатів «мімічного методу» французів, з іншого, зробили свою справу – з'явився комбінований метод, при якому писемне мовлення, жестова мова, дактилологія використовувалися як основа для вивчення усного мовлення. Метод, розроблений тогочасними відомими західними сурдопедагогами І. Меєм, М. Вінусом, застосовувався у всіх школах до 1867 р. Згодом його почав витісняти «чистий усний метод». Використовували комбінований метод майже всі заклади, в тому числі, і Галицька школа та організовані у середині 80-х рр. Маріїнські училища.

Досить міцні позиції посідав і «мімічний метод», який надзвичайно повно і систематично застосовували, власне, дорослі нечуючі або особи, які мали нечуючих членів родини. Вони організовували школи на власний кошт. Так, зокрема, у 1869 р. відкриті училища для глухонімих на Слобожанщині глухими А. Ф. Бахметьєвим (1850 – 1937) та О. Г. Прозоровим (1852 – нев.), які закінчили у 1868 р. Петербурзьке училище. Училища навчали на основі «мімічного методу» впродовж трьох років.

У 1897 р. завдяки зусиллям М. М. Яворського (1827 – 1009), у родині якого глухота була спадковою, відкрилася Максимовецька (Малинська) церковно-парафіяльна школа для глухонімих дітей Київської губернії. М. М. Яворський разом з дочками та сином здійснювали п'ятирічне безкоштовне навчання за програмою російських училищ «мімічним методом». *«Система навчання глухонімих, – як зазначав дослідник історії П. Головков, – у зв'язку з великою різноманітністю їхніх розумових здібностей і різного стану органів мовлення індивідуальна, хоча вчителі й намагаються розподілити їх на більші або менші однорідні групи»* [16].

Лохвицька школа для глухонімих Полтавської губернії, заснована 1901 р. глухим купцем-благодійником М. Д. Вардою. У його родині серед одинадцяти братів і сестер – семеро були глухими. У закладі працювала вчителька О. В. Луніна, яка використовувала «мімічний метод».

Своєрідною методикою з використанням «мімічного методу», яка отримала назву «фотохіміка», користувалися в Ужгородському інституті глухонімих (1904). Вчителів для цього навчального закладу готували у м. Будапешті. Зазначену методику винайшов і запропонував сурдопедагог Гросселен з метою навчання глухонімих разом з чуючими, яка з часом себе не виправдала.

Як можемо переконатися, створення та діяльність спеціальних освітніх осередків для глухих дітей відбувалася різними шляхами і за різних обставин. Значну роль в організації таких навчальних закладів відігравали і нечуючі дорослі. Сурдопедагоги-організатори за власною ініціативою розробляли навчальні плани і програми на свій розсуд, що призводило до різнобою у визначені кількості навчальних дисциплін, змісту та обсягу предметів, що вивчалися. Неоднаковою була і система використання різних засобів навчання і виховання глухих дітей (мімічний, усний, комбінований та ін.), яка стала оригінальним надбанням тогочасної сурдопедагогічної

практики. Роль і значення жестової мови визначалися на основі тогочасного розуміння особливостей розвитку глухих дітей.

Слід зазначити, що формування ставлення до мови жестів як, до речі, і системи навчання нечуючих в цілому, на теренах України, яка на той час була у складі російської імперії, відбувалося під впливом як російських, так і інших зарубіжних вчених. Відтак, видається за доцільне навести бачення хоча б окремих тогочасних дослідників стосовно навчання нечуючих і ролі жестової мови, зокрема.

Аналізуючи особливості процесу виникнення нечуючих мережі осередків навчання нечуючих не можна «обійти» тогочасну точку зору відомих сурдопедагогів-практиків на означену проблему. Саме погляди таких постатей як В. І. Флері, І. Я. Селєзньова та ін. на перспективи використання жестовою мовою закладали підвалини її подальшого використання.

Так, зокрема, представник і знаний фахівець французької системи навчання глухих, запрошений Катериною II для навчання глухих дітей до Росії, В. І. Флері (1800 – 1856), порівнюючи вербальну і мімічну мови, зазначав, що наявна в обох мовах «логіка – загальна, як і людський розум; вона ні що інше, як думка, якій надається зовнішній вигляд, суть якої складає істина і вірність» [13, 19].

В. І. Флері виділяв різновиди жестового мовлення. Перший – природна пантоміма – тобто жести глухої дитини, які «природа і потреби надають їй» – *«... крик німої дитини і її вказівний палець слугують їй першою мовою; спочатку дитина із задоволенням споглядає, що будь-хто її розуміє; якщо предмет, що вимагає дитина, відсутній, вона обов'язково його покаже; якщо хоч трішки ви намагатиметеся зрозуміти дитину, будьте впевнені, що станете розуміти її без жодних труднощів»* [19, с. 34].

На основі багаторічних спостережень сурдопедагог констатував, що використання дитиною різного роду знаків передуює будь-якій, особливо

розумовій дії, у тому віці, коли розум дитини нічого не приймає, окрім зображень речей, коли дитина відчуває лише візуальні відчуття, і тоді вона вже створює собі мимічну мову, яка співвідноситься з її потребами [19, с. 35].

Цінними, як на нас, видаються думки сурдопедагога щодо раннього розвитку глухої дитини: «щоб досягнути контакту, достатньо буде класти перед очима дитину і активізувати її увагу на чуттєві предмети, які впадають в поле зору, якомога частіше, заставляти помічати види, випадковості і частини кожної істоти, вводити дитину в театр сільської природи і в майстерні наших міст, де промисловість людська з'єднала свої витвори, і вся наука такого навчання обмежиться тим, щоб пальцем показувати предмет, який зустрічається, і означати одне чи два найвластивіших його використань. Перші дослідження дій з речами активізують у маленької дитини мимічні уявлення, багато істинно драматичних сцен, які часто вражають своєю ясністю» [19, с. 36].

Ґрунтуючись на досвіді В. І. Флері описує глухих дітей, які досягли відчутного розумового розвитку: «ми з ними зразу ж розпочали розмову, розпитували їх, діти жваво ділилися своїми судженнями. Вони з повним успіхом долали перші випробування зовсім не гірше, ніж чуючі; дехто з дітей не знаючи писемного мовлення (авт.), встигли, без жодного іншого способу, лише знаками тілорухів, пізнати свої обов'язки... Це тому, що володіючи тією ж мірою зрозумілості, якою небо обдаровує людей взагалі, вони знайшли чим задовольнитися у житті своєму з подібними собі. Це остання, доволі суттєва, обставина може бути замінена сімейним спілкуванням і звичайним спілкуванням у суспільстві» [19, с. 37].

Важливими для нас є думка В. І. Флері щодо ролі нечуючих у налагодженні комунікативних контактів з глухими дітьми: «Глуха дитина може досягнути освіти без допомоги наставника завдяки лише одному спілкуванню з собі подібними або через мудре опікунство своїх батьків, які

засобами часто повторюваних вказівок і виразності дій налагодили зв'язок постійного спілкування, починаючи з коліски між глухонімими дітьми і членами родини, які однаковою мірою бажають дитині допомогти» [19, с. 41]. Тому й не дивно, що саме нечуючі випускники Петербурзького училища після здобуття освіти поверталися додому і самостійно організовували навчальні заклади для глухих [13, с. 124].

У своїй книзі «Глухонемые, рассматриваемые в отношении к их состоянию и к способам образования, самым свойственным их природе» (1835) Віктор Флері виділяє кілька розділів. Зокрема, у розділі «Про моральні схильності глухонімих» знаходимо визначення, що «глухоніма» людина, говорячи відверто, не гірша і не краща за інших людей. Вона має в собі однакові задатки можливостей, володіє однаковими стихіями удосконалення; всі відмінності, які в неї помітні, можна віднести до обставин, що оточують її...» [19, с. 83].

В іншому розділі, що стосується засобів викладання, знаходимо, що «найкраща метода буде завжди та, яка найбільше спирається на обставини і частіше забезпечує увагу, дає можливість ухилятися і звертатися до самого себе», «міміка не є метою, а лише спосіб, тоді як письмо, і слово – і спосіб, і мета» [19, с. 91].

У розділі «Мова мімічна» подається визначення мови знаків як першого природного засобу навчання глухої дитини. Така мова не потребує жодних попередніх зусиль дитини і дає змогу виражати прості думки. Було б, досить бездумно і нелюдяно спочатку відкинути і заборонити глухонімії дитині вживати мову, яку сама природа і потяг потреби надають їй і яка досить щасливо замінює дитині забрані у неї від народження органи слуху та слова. Власне тому, Віктор Флері радив батькам глухонімих дітей схильно і старанно поставитися до взаємного використання цієї першої мови, завдяки якій розум дитини буде розвиватися.

Окрім важливих методичних рекомендацій відомому сурдопедагогу вдалося укласти перший лексичний і лексикографічний опис жестових одиниць своїх вихованців, зібраний «у глухонімих освічених і неосвічених, тих, які постійно використовують пантоміму» [19, с. 208].

Розглядаючи роль ЖМ, варто зупинитися на точці зору інспектора, а згодом директора Петербурзького інституту глухонімих (1865 – 1869) І. Я. Селезньова (невід. – 1889), який висловлював своє бачення наступним чином: *«зазвичай з розумінням виховання глухонімих нерозривно поєднується уявлення про міміку, і, дійсно, міміка є мова глухонімих. Природно, що міміка є освітній засіб при вихованні глухих, засіб, але не мета...»* [19, с. 78]. Досвідчений педагог розрізняв міміку природну і штучну [19, с. 79]: *«цілком зрозуміло, яку цінність для глухонімої дитини має ця мова дій: простих, найвних, як і її душа, але разом з тим, достатньо наочних, більшою мірою надзвичайно виразних і разом з тим дуже швидких, добре пристосованих до того, аби вражати почуття дитини; це мова, яка є вродженою для глухої; мова, з якою дитина вже знайома перш, ніж починають її спеціально вчити; мова, яка є легким засобом для передачі розмови з іншими, собі подібними...»* [19, с. 80]. Саме тому міміку педагог справедливо відносив до освітнього засобу у навчанні і вихованні глухих.

Досвідчений директор зазначав, що кероване ним училище *«на початку шкільного життя розвиває своїх дітей шляхом природної міміки, як головного засобу спілкування глухонімих між собою і вчителями. Згодом і, нарешті, в останні роки курсу виховання дітей вчителі наші усвідомлюють, що міміка має відступати на задній план, оскільки знак її без слова ще не може задовольнити вчителя. Лише розумна мова під пером глухонімої дитини або в устах її є мета і прагнення наше щодо ввірених нам дітей»* [19, с. 78, 85]. Він вважав, що мімікою неминуче доводиться користуватися:

а) для з'ясування понять про дії та стани;

- б) для надання більшої точності, ясності висловлюванням словесним;
- в) для надання допомоги в загальному розвитку, коли відчувається недостатність в знанні мови словесної;
- г) для швидкого нагадування глухій дитині набутих нею понять і уявлень [19, с. 85].

Підтвердженням правильності суджень сурдопедагога може слугувати наступне: у щорічній звітності (12.05.1866) Петербурзького училища глухонімих подано твір, як результат випускного іспиту вихованця Філошина. Йому було запропоновано творче завдання: «Порівняти чотири періоди життя людини з порами року». Відповідь була написана у присутності екзаменаторів за одну годину, впродовж якої учень встиг письмово викласти думки і перевірити свій рукопис.

Твір-відповідь наводимо мовою оригіналу.

«Перемены жизни человеческой неизбежны для всех и для каждого и даже необходимы. Это может отражаться в народной поговорке: «Молодость не возвратишь, а старость не отбить». Затем я приступаю к исполнению данной мне темы.

Сравнить возрасты наши с переменами времен года нетрудно, да и это сравнение само по себе очевидно, несмотря на то долгое отсутствие моего созерцания к изучению природы под руководством любви к Творцу, и впечатления, ею производимого, должно быть причиною тому, что я, так сказать, не горазд определять отдельно значение каждого времени года и еще более его перевести к сходству с четырьмя возрастными периодами человеческой. Однако же постараюсь отвечать как можно удовлетворительнее, или же по крайней мере, слегка.

Но прежде всего надобно начинать с весны, как всякое начало. После долгого сна природы под покрывалом снега природа пробуждается; ее пришествие встречают с радостным криком, наполненным мелодическими

звуками, небесные птицы. Так рождению дитяти (человека), которому суждено выстрадать другую, лучшую жизнь, радуются люди, преимущественно родители и близкие родственники. Пробуждающаяся весна одевается в зелени разноцветные и разнообразные, и развиваются и цветут роскошно. Примерно в дитяти под влиянием надзора родителей, имеющих понятие о потребностях развития прекрасных качеств, развиваются семена добра и изящного, и начинают пускать свои корни в душе его. Тогда человек кончает весну своего возраста. Весна – по неизменяемым законам природы, сопровождается всегда летом – вторым временем года. Ведь его смысл может заключаться в одном приготовлении к постепенному превращению цветов в плоды и самом превращении. При сравнении этого времени года со вторым же возрастом нашим рождается тот же главный смысл: юношество разрабатывает брошенные в него семена, образуя себя учением и чтением, и изготавливает таким образом свои запасы вперед. Юношеством должно дорожить. За летом следует осень, и в это время года поспевают плоды, илюди спешат пользоваться ими так точно мужество: в этот возраст человек обнаруживает свои прекрасные качества душевные и делается способным приносить пользу ближнему обществу. За осенью следует зима. Ее главное значение – сон природы. Так старость есть зима человеческой жизни: в этот возраст человек почивает в сырой земле – его матери. Но между нами скрывается с давнего времени драгоценная и сладкая надежда на воскресение, так точно как за зимой следует быть прекрасная весна».

Доля перших трьох освітніх осередків для глухих за нинішніх часів: Інститут для глухонімих на Волині (1805) – правонаступник загальноосвітня спеціальна школа для глухих дітей м. Житомира, Галицька школа (1830) - загальноосвітня спеціальна школа для глухих дітей імені Марії Покрови м. Львова, Одеська школа (1843) - загальноосвітня спеціальна школа для глухих дітей м. Одеси. Методи навчання комбіновані.

Кульбіда С.В. Зародження жестової мови в освітніх осередках для глухих (поч. XIX ст. - поч. XX ст.). Світлана Кульбіда.- Зб. центру наук. публікацій "Велес" за мат. науково-практ. конференції 2 частина : "Актуальні проблеми розвитку світової науки", м. Київ : збірник статей (рівень стандарту, академічний рівень). - К.: Центр наукових публікацій, 2017. - С. 56 — 62.<https://mail.google.com/mail/ca>

Список використаної літератури

1. Кульбіда С.В. Вечірня спеціальна середня школа України для осіб з вадами слуху /становлення та розвитку/ : Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.03 / С. В. Кульбіда; Ін-т дефектології АПН України. - К., 1999. - 22 с. <http://irbis-nbu.gov.ua>.

Kulbida S.V. Vechirnia spetsialna serednia shkola Ukrainy dlia osib z vadamy slukhu /stanovlennia ta rozvytok/ : Avtoref. dys... kand. ped. nauk: 13.00.03 / S. V. Kulbida; In-t defektolohii APN Ukrainy. - K., 1999. - 22.<http://irbis-nbu.gov.ua>.

2. Кульбіда С.В. Джерельна база формування терміну жестова мова Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія: зб. наукових праць. - К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2008.- №9.- С.58 – 61. http://irbis.npu.edu.ua/cgi-bin/irbis64r/cgiirbis_64.

Kulbida S.V. Dzherelna baza formuvannia terminu zhestova mova Naukovyi chasopys NPU imeni M.P.Drahomanova. Seriiia 19. Korektsiina pedahohika ta psykholohiia: zb. naukovykh prats. - K.: NPU imeni M.P.Drahomanova, 2008.- №9.- S.58 – 61.http://irbis.npu.edu.ua/cgi-bin/irbis64r/cgiirbis_64.

3. Кульбіда С.В. До 10-річного ювілею лабораторії жестової мови Інституту спеціальної педагогіки НАПН України / С. В. Кульбіда // Особлива дитина : навчання і виховання. – 2016. – № 1/77. – С. 94 – 95.

Kulbida S.V. Do 10-richnoho yuvileiu laboratorii zhestovoi movy Instytutu spetsialnoi pedahohiky NAPN Ukrainy / S. V. Kulbida // Osoblyva dytyna : navchannia i vykhovannia. – 2016. – № 1/77. – S. 94 – 95.

4. Кульбіда С.В. До питання про білінгвальне навчання нечуючих: теорія і практика Жестова мова й сучасність: Зб. наук. праць. – Вип. 1.- Київ: Наук. думка, 2006.- С.16 – 22.

Kulbida S.V. Do pytannia pro bilinhvalne navchannia nechuiuchykh: teoriia i praktyka Zhestova mova y suchasnist: Zb. Nauk. prats. – Vyp. 1.- Kyiv: Nauk. dumka, 2006.- S.16 – 22.

5. Кульбіда С.В. До питання про стан використання і вивчення жестової мови в Україні (історичний аспект) Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія: Зб. наук. праць. - К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2007.- № 8.- С.14 – 18. http://irbis.npu.edu.ua/cgi-bin/irbis64r/cgiirbis_64.

Kulbida S.V. Do pytannia pro stan vykorystannia i vyvchennia zhestovoi movy v Ukraini (istorychnyi aspekt) Naukovyi chasopys NPU imeni M.P.Drahomanova. Seriiia 19. Korektsiina pedahohika ta psykholohiia: Zbirnyk naukovykh prats. - K.: NPU imeni M.P.Drahomanova, 2007.- № 8.- S.14 – 18. http://irbis.npu.edu.ua/cgi-bin/irbis64r/cgiirbis_64.

6. Кульбіда С. В. Дослідження української жестової мови на початковому етапі / С. В. Кульбіда / Жестова мова й сучасність : Збірник наукових праць. – Вип. 3. - Київ: Педагогічна думка, 2008. - С.124 – 135. <http://scholar.google.com/scholar?cluster=9217502959697725399&hl=en&oi=scholar>

Kulbida S.V. Doslidzhennia ukrainskoi zhestovoi movy na pochatkovomu etapi / S. V. Kulbida / Zhestova mova y suchasnist : Zbirnyk naukovykh prats. – Vyp. 3. - Kyiv: Pedahohichna dumka, 2008. - S.124 – 135.<http://scholar.google.com/scholar?cluster=9217502959697725399&hl=en&oi=scholar>

7. Кульбіда С.В. Концептуальні засади навчання нечуючих і використання жестової мови (на матеріалах зарубіжної теорії та практики) / С.В. Кульбіда // Жестова мова й сучасність: зб. наук. праць. – 2008. – Вип. 3. – С. 26 – 33. <http://lib.iitta.gov.ua/1978/>

Kulbida S.V. Kontseptualni zasady navchannia nechuiuchykh i vykorystannia zhestovoi movy (na materialakh zarubizhnoi teorii ta praktyky) / S.V. Kulbida // Zhestova mova y suchasnist: zbirnyk naukovykh prats. – 2008. – Vyp. 3. – S. 26 – 33. <http://lib.iitta.gov.ua/1978/>

8. Кульбіда С. В. Лабораторії жестової мови – 10 років // Наше життя УТОГ

Кульбіда С.В. Зародження жестової мови в освітніх осередках для глухих (поч. XIX ст. - поч. XX ст.). Світлана Кульбіда.- Зб. центру наук. публікацій “Велес” за мат. науково-практ. конференції 2 частина : “Актуальні проблеми розвитку світової науки”, м. Київ : збірник статей (рівень стандарту, академічний рівень). - К.: Центр наукових публікацій, 2017. - С. 56 — 62.<https://mail.google.com/mail/ca>

<http://ourlife.in.ua/obrazovanie/surdopedagogicheska-stranica/2000-laboratoryi-zhestovoyi-movi-10rokv.html>

Kulbida S. V. Laboratorii zhestovoi movy – 10 rokov // Nashe zhyttia UTOH <http://ourlife.in.ua/obrazovanie/surdopedagogicheska-stranica/2000-laboratoryi-zhestovoyi-movi-10rokv.html>

9. Кульбіда С.В. Освіта XXI століття. – Дефектологія. - № 2. – 2006. – С. 54 – 56.

Kulbida S.V. Osvita KhKhI stolittia. – Defektolohiia. - № 2. – 2006. – S. 54 – 56.

10. Кульбіда С.В. Стан використання і вивчення жестової мови. Історія досліджень. Світлана Кульбіда / Сучасні системи розвитку спеціальної освіти (українсько-канадський досвід. Матеріали міжнародної конференції.- Київ-Едмонтон: Науковий світ, 2005. – 75 – 83.

Kulbida S.V. Stan vykorystannia i vyvchennia zhestovoi movy. Istoriia doslidzhen. Svitlana Kulbida / Suchasni systemy rozvytku spetsialnoi osvity (ukrainsko-kanadskyi dosvid. Materialy mizhnarodnoi konferentsii.- Kyiv-Edmonton: Naukovyi svit, 2005. – 75 – 83.

11. Кульбіда С.В. Такими іменами пишається українська сурдопедагогіка // Наше життя // 11.02.2017 року. <http://ourlife.in.ua/prazdnichnoe-nastroenie/2448-takimi-menami-pishayetsya-ukrayinska-surdopedagogka.html>

Kulbida S.V. Takymy imenamy pyshaietsia ukrainska surdopedahohika // Nashe zhyttia // 11.02.2017 roku.<http://ourlife.in.ua/prazdnichnoe-nastroenie/2448-takimi-menami-pishayetsya-ukrayinska-surdopedagogka.html>

12. Кульбіда С. В. Теоретико-методичні засади використання жестової мови у навчанні нечуючих / С. В. Кульбіда / Автореферат дис. на здобуття докт. пед. наук. за спец. 13.00.03. – спеціальна педагогіка. – К., 2010. – 38 с. <http://irbis-nbuv.gov.ua>

Kulbida S. V. Teoretyko-metodychni zasady vykorystannia zhestovoi movy u navchanni nechuiuchykh / S. V. Kulbida / Avtoreferat dys. na zdobuttia dokt. ped. nauk. za spets. 13.00.03. – spetsialna pedahohika. – K., 2010. – 38 s.<http://irbis-nbuv.gov.ua>

13. Кульбіда С. В. Теоретико-методичні засади використання жестової мови у навчанні нечуючих С. В. Кульбіда. – Монографія.- К.: ПОЛІПРОМ, 2010. – 503 с.

Kulbida S. V. Teoretyko-metodychni zasady vykorystannia zhestovoi movy u navchanni nechuiuchykh S. V. Kulbida. – Monohrafiia.- K.: POLIPROM, 2010. – 503 s.

14. Кульбіда С.В. Українська жести́ва мова : Енциклопедія освіти АПН У; гол. ред. В.Г.Кремень.- К.: Юрінком інтер,2008. – С.928 – 929.

Kulbida S.V. Ukrainska zhestova mova Entsyklopediia osvity APN U; hol. red. V.H.Kremen.- K.: Yurinkom inter,2008. – S.928 – 929.

15. Кульбіда С.В. Українська жести́ва мова як природна знакова система С.В. Кульбіда // Жести́ва мова й сучасність: збірник наукових праць. – 2009. – Вип. 4. – С. 218 – 239. <http://lib.iitta.gov.ua/1979>

Kulbida S.V. Ukrainska zhestova mova yak pryrodna znakova systema S.V. Kulbida Zhestova mova y suchasnist: zbirnyk naukovykh prats. – 2009. – Vyp. 4. – S. 218 – 239.<http://lib.iitta.gov.ua/1979>

16. Скурчинський В.В. Перші школи для глухих в Україні. К.: 2008. - 9 с.

17. Соціалізація дитини з обмеженими розумовими можливостями в сучасному освітньому вимірі : навчально-методичний посібник / Висоцька А. М., Гладченко І.В., Супрун М.О. – Київ : ІСП НАПН України, 2017. – 214 с. <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/705560>

Sotsializatsiia dytyny z obmezhenymy rozumovymy mozhlyvostiamy v suchasnomu osvitnomu vymiri : navchalno-metodychnyi posibnyk / Vysotska A. M., Hladchenko I.V., Suprun M.O. – Kyiv : ISP NAPN Ukrainy, 2017. – 214 s.

18. Супрун М.О., Супрун Д.М. Вплив гуманістичних ідей XVIII – XIX ст. на розвиток

Кульбіда С.В. Зародження жестової мови в освітніх осередках для глухих (поч. XIX ст. - поч. XX ст.). Світлана Кульбіда.- Зб. центру наук. публікацій "Велес" за мат. науково-практ. конференції 2 частина : "Актуальні проблеми розвитку світової науки", м. Київ : збірник статей (рівень стандарту, академічний рівень). - К.: Центр наукових публікацій, 2017. - С. 56 — 62.<https://mail.google.com/mail/ca>

загальної та спеціальної педагогіки (стаття) Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: Наук.-метод. зб. Ін-ту спец. педагогіки НАПН України – 2012. – № 3. Частина 1. – С. 149–155. <http://lib.iitta.gov.ua/706114/>

Suprun M.O., Suprun D.M. Vplyv humanistychnykh idei KhVIII – KhIKh st. na rozvytok zahalnoi ta spetsialnoi pedahohiky (stattia) Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy: Nauk.-metod. zb. In-tu spets. pedahohiky NAPN Ukrainy – 2012. – № 3. Chastyna 1. – S. 149–155. <http://lib.iitta.gov.ua/706114/>

19. Флери В.И. Глухонемые, рассматриваемые в отношении к их состоянию и к способам образования, самым свойственным их природе», 1835. <http://surdocentr.ru>

Flery V.Y. Hlukhonemyye, rassmatryvayemye v otnoshenyy k ykh sostoiyaniu y k sposobam obrazovaniya, samym svoistvennym ykh pryrode», 1835.

20. Kulbida S. THE STEPS UKRAINIAN SCIENCE IN THE STUDY AND POPULARIZATION THE UKRAINIAN SIGN LANGUAGE / Svetlana Kulbida / ISSUES OF UPBRINGING AND TEACHING IN THE CONTEXT OF MODERN CONDITIONS OF OBJECTIVE COMPLICATION OF THE PERSON'S SOCIAL ADAPTATION PROCESSES. – 9.02. – 15.02.2017. - С. 3. Correctional education (deaf-and-dumb pedagogy, Blindness and education, oligophrenopedagogics and logopaedics) gisap.eu/ru/node/119449

21. Kulbida. Use and Study of Sign Language in Ukraine: History of Research . Modern trend of special education development (Canada-Ukraine Experience) - Papers of the International Conference. Kyiv, May 25 -26, 2004. - Kyiv-Edmonton: Видавництво Науковий світ, 2004. - 173 – 180.